

TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920)

Political Structuring in the Opening Process of the Turkish Grand National Assembly (March-May 1920)

Recep Murat GEÇİKLİ¹
Doğan KOÇAK²

¹Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, Türkiye

¹Department of History, Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

²Department of History, Atatürk University, Faculty of Letters, Graduate School of Atatürk Principles and Revolution History, Erzurum, Turkey

öz

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Millinin kabul edilmesinin ardından başlayan İstanbul'un işgali sürecinde meclis önce faaliyetlerini durdurdu, daha sonra ise Padişah iradesiyle feshedildi. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Anadolu hareketi Ankara'da yeni bir meclisin açılması kararını aldı. 19 Mart 1920'de yayımlanan genelge ile ülke genelinde seçimler yapıldı. Seçilen milletvekilleri ve İstanbul'dan Ankara'ya gelen son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin katılımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. İstanbul'un işgaliyle başlayan ve 23 Nisan 1920'de meclisin açılması arasında geçen dönemde yaşanan siyasi gelişmeler, ülkede Cumhuriyet rejimine giden süreci hızlandırmıştı. Bu çalışmada bahsi geçen süreç ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meclis, Seçim, Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Siyasi Yapılanma

ABSTRACT

During the occupation of Istanbul, which started with the acceptance of the last Ottoman Parliament, the parliament first stopped its activities. Then the Ottoman Parliament was dissolved by the sultan. In the face of this situation, the Anatolian movement led by Mustafa Kemal Pasha decided to open a new parliament in Ankara. With the circular published on March 19, 1920, elections were held throughout the country. The Turkish Grand National Assembly was opened with the participation of both elected and deputies from Istanbul to Ankara from the last Ottoman Parliamentary Assembly. The political developments in the period between the occupation of Istanbul and the opening of parliament on 23 April 1920 accelerated the process leading to the Republican regime in the country. In this study, the aforementioned process has been examined.

Keywords: Assembly, Election, Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, Political Structure

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgisi sonrasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Anadolu, mütarekenin 7. ve 24. maddeleri gereği işgal edilmeye başlandı. 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı süre boyunca vatanın kurtarılması amacıyla kendisinin de yer alacağı bir hükümetin kurulması için girişimlerde bulundu; ancak başarılı olamadı. Buna karşılık Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Ahmed İzzet (Furğaç) Paşa'nın istifası sonrası 11 Kasım'da Tefvik (Okday) Paşa Hükümeti güvenoyu alarak göreve başladı (Baykara, 1985, s. 33).

Tevfik Paşa'nın Sadrazamlığı kısa sürdü. 12 Kasım 1918'de İtilaf devletleri donanması İstanbul'a girerek fiili olarak şehri işgal etti. Bu durum müttefiklerin Padişah Vahdettin üzerindeki baskısını kolaylaştırıyordu. Üzerindeki baskıdan dolayı Vahdettin 21 Aralık 1918'de meclisi feshetmek zorunda kaldı. 12 Ocak 1919'da ise Tefvik Paşa Hükümeti istifa etti. Akabinde Tefvik Paşa yeniden Sadrazamlığa getirildiyse de (İnal, 1982, s.1721) işgalci kuvvetlerin ve muhalefetin baskısı sonucu 4 Mart 1919'da tekrar istifa etmek zorunda kaldı. Yeni Hükümeti Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi olan Damat Ferit Paşa kurdu.

Bu sırada Anadolu'daki Rum ve Ermeni azınlıklar, İtilaf Devletleri ile iş birliği yaparak, devlet kurma yönündeki faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalıştılar. Bunu kurdukları zararlı cemiyetlerle ve vilayetlerde çıkardıkları karışıklıklarla yapmayı planladılar. Bu oluşan güvensiz ortam Anadolu'da Kuva-yı Milliye adında küçük çaptaki milis grupların ve bölgesel cemiyetlerin ortaya çıkmasını hızlandırdı. Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'ndaki isteklerinin onaylanması sonucu 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildi (Berber, 1997, s. 113-114, 215-216).

Yaşanan gelişmeler karşısında İstanbul'da siyasi alanda başarı elde edilemeyeceğini anlayan Mustafa Kemal Paşa ise Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'yi bir an önce başlatma planları kurmaya başladı (Öz, 2000, s. 24). O, bunu 16 Mayıs 1919'da 9.Ordu Müfettişi olarak İstanbul'dan Bandırma Vapuru ile ayrılıp 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkarak gerçekleştirecekti (Atay, 1997, s.22). Mustafa Kemal Paşa siyasi mücadelesine Anadolu'dan devam etmekten başka çare kalmayacağına inanarak, bu çalışmalarına Anadolu'yu merkez alarak devam etme kararı aldı (Akal, 2006, s. 144). Önce Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) sonra da Sivas Kongresi ile bu doğrultuda ilk adım atıldı (Baykal, 1969, s. VII). Sivas Kongresi'nde (4 Eylül-11 Eylül 1919) daha önce Erzurum Kongresi beyannamesi ve tüzüğünde kabul edilmiş olan

Geliş Tarihi/Received: 18.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Recep Murat GEÇİKLİ
E-posta: rmuratgecikli@gmail.com

Atf: Geçikli, R. M., & Koçak, D (2022). TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920). *Journal of Literature and Humanities*, 68, 111-119.

Cite this article: Geçikli, R. M., & Koçak, D (2022). Political Structuring in the Opening Process of the Turkish Grand National Assembly (March-May 1920). *Journal of Literature and Humanities*, 68, 111-119.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

kararlarda bölgesel ifadeler kaldırılarak, yerine ülkenin tümünü kapsayan ifadeler konuldu. Böylelikle kongre bölgesel olmaktan çıkarıldı, ulusal bir nitelik kazandırıldı. Bu iki kongre ile Misak-ı Milli, Meclis-i Meb'usan'da kabul edilip resmileşmeden önce şekillendirilmeye başlanmıştı (Goloğlu, 2006, s. 132-136; Küçük, 2005, s. 77-78).

Bu çalışmada, İstanbul'un işgali ve hemen akabinde Meclis-i Meb'usan'ın feshedilmesiyle, Anadolu hareketinin bu işgale verdiği tepki ve beliren siyasi boşluğun yeni bir meclis açarak giderilmesi gelişmeleri ele alınıp incelenmiştir. Bu süreçte seçimlerin yapılması, yeni meclisin Ankara'da açılması ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler arşiv belgeleri, resmi yayınlar, basın, hatıratlar, makaleler ve araştırma eserler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)

28 Ocak 1920'de son Osmanlı Meb'usan Meclisi'nde ilan edilen "Misak-ı Milli" ile milli ve bölünmez bir Türk vatanının sınırları belirlenmişti. Bu kapsamda kapitülasyonlar, ekonomik ve siyasi dış müdahaleler de reddedilmişti. Amaçlanan tam bağımsız bir Türk devleti idi (Kaya, 1997, s. 175, 179).

Misak-ı Milli, ilan edilışinden itibaren İtilaf Devletleri için bir tehdit oluşturmaya başladı. Özellikle Batı ve Güney cephelerinde Türk milletinin kararlı direnişinin bunun bir sonucuydu. İşgal kuvvetlerinin cephelerdeki başarısızlıkları batı kamuoyunda kendilerine yönelik olumsuz değerlendirmelere neden oldu. Bu da onları yeni kararlar almaya yöneltti. Güneydeki yenilgiler ile birlikte İtilaf Devletleri bu durumdan kendilerini kurtarmak için 12 Şubat 1920'de Londra'da bir konferans düzenledi. Konferansın gündeminde Maraş'taki Ermeni Kırımı iddiası ile Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde başlatılan Milli Hareketin engellenmesi konusu vardı. Ermeni Kırımı iddiasını dile getiren İngiltere Başbakanı David Lloyd George idi. O'nun amacı müttefiki İtalya ve Fransa'ya daha önce kabul ettiremediği İstanbul'un işgali konusunu onaylatabilme idi. Londra Konferansı'nın gerçek gündemini aslında İstanbul'un işgali konusu oluşturmaktaydı (Olca, 1981, s. 7).

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord George Curzon, Güney Cephesi'nde özellikle de Maraş'taki direnişinin İtilaf Devletlerine meydan okumak olarak değerlendirmekteydi. Bu nedenle George Curzon da İstanbul'un işgal edilmesi taraftarıydı. Konferansta İstanbul Hükümeti'nden istenen şey Güneydoğu Anadolu'daki çarpışmalarda Milli Harekete öncülük eden Mustafa Kemal Paşa'nın teslim edilmesiydi. Ayrıca bu bölgedeki direniş hareketi devam ettirilirse, ileride gerçekleştirilecek barış görüşmelerinin ağır şartlar altında yapılacağı belirtilmekteydi. İtilaf Devletlerinin baskıları sonucunda 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı (Türkçeldi, 1987, s. 256-258). 9 Mart günü İngilizler Türk Ocağı binasına zorla girerek, aydınlara gözdağı vermek istedi (Korkud, 1963, s. 68). Bu olay İstanbul'un işgal edileceğinin de bir işaretiydi.

Londra Konferansı'nda alınan karar İstanbul'un işgal edilmesi ve Milli Hareket'in destekçileri olan Kuvâ-yi Milliye'nin öncülerini tutuklatmaktı. Bu doğrultuda 15 Mart 1920'de sıkıyönetim ilan edilerek İstanbul'daki mülki ve askeri görevli 150 Türk aydını tutuklandı. Sadaret'e önce İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserliği tarafından İstanbul'un işgal edileceği ile ilgili Fransızca bir nota gönderildi. Notada Fransa, Büyük Britanya ve İtalya'nın yüksek komiserlerinin "bunalmış" durumda oldukları, bu nedenle de İstanbul'un 16 Mart'ta işgal edileceği, bu sırada şehirdeki posta, telgraf ve telefonlarla ilgili her türlü iletişim kanalına el konulacağı ve sansür uygulanacağı belirtilmekteydi. Sadrazam Salih Hulusi Paşa ise bir gün sonra verdiği cevapta, Yüksek Komiserliğin bu işgali önceden haber verdiği için onur duyduğunu ve İstanbul'da bu işgal sırasında müttefiklerin hiçbir tehdiye maruz kalmayacağı güvencesini verdiği dile getirmekteydi (BOA. HR. SYS. 2637-79, 1-2).

16 Mart 1920 sabahı İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edildi. 50 İngiliz askeri, otomobil ile sabah saat 06.00'da Şehzadebaşı'ndaki Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı'na gelerek buradaki nöbetçiye saldırıp, nöbetçi onbaşıyı yaraladıktan sonra uyumakta olan Türk askerlerine ateş açarak ikisini şehit etti. Yedi asker ise yaralandı. Üst katta bulunan mızıka takımından ise üç şehit, iki yaralı vardı (BOA. HR. SYS. 2608/7, 12-13). İşgal güçleri Meclis-i Meb'usan'ın akşam oturumunda da Meclis'i basarak Rauf (Orbay) ve Mustafa Vasfi (Karakol) Beyleri tutukladı. Bu işgal sadece ordu mensuplarının zarar görmesine neden olmadı, aynı zamanda sivil halk üzerinde de olumsuz etkiler bıraktı (Tansel, 1991, s. 60). Bunlardan biri de İngiliz askerlerince Arabacı Osman oğlu İbrahim adlı bir kişiye verilen zarar ile ilgiliydi. Adı geçen bu olayda, İstanbul-Feriköy civarında arabacılık yapan İbrahim adlı bir vatandaşın arabasına beş İngiliz askeri binerek el koymuştu. Bu askerler İbrahim'i Zincirlikuyu'da önce arabadan atarak üst dudağının ortadan kopmasına ve sağ gözünün de şişerek kapanmasına neden olmuştu (BOA. DH. EUM. AYŞ, nr. 35/42).

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal bildirisi Müttefik Yüksek Komiserleri tarafından da yayımlandı. Amaç halka bu işgalin gerekçesini açıklamaktı. Bir Ermeni tarafından hazırlanan bildiri Anadolu'daki telgrafhanelere gönderilmek istendiyse de, Anadolu'daki telgrafhaneler bu bildiriye kabul etmedi. Bildiride yer alan maddeler İstanbul gazetelerinde "Tebliğ Resmi" başlığıyla halka duyurulmaktaydı:

"1-İşgal geçicidir.

2-İtilaf Devletleri'nin niyeti Saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil, tersine Osmanlı yönetiminde kalacak memleketlerde o nüfuzu destekleme ve kuvvetlendirmektir.

3-İtilaf Devletlerinin düşüncesi, Türkleri İstanbul'dan yoksun bırakmamaktır. Ama Allah korusun taşrada genel karışıklık veya kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir.

4- Bu nazik zamanda Müslüman olsun, gayrimüslim olsun, herkesin vazifesi, kendi işine, gücüne bakmak, iç düzenin korunmasına çalışmak, Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarında yeni bir Türkiye'nin yaratılması için son bir umudu delilikleri yüzünden yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi Padişahlık başkenti olarak kalan İstanbul'dan verilecek emirlere uymaktır" (İkdam, s. 1; Vakit, s. 1).

İstanbul gazetelerinde yayımlanan diğer bir haber ise General Henry Fuller M. Wilson tarafından hazırlanan bir "Beyanname" ile ilgiliydi. Beynamede İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilerek, İtilaf Devletlerine bağlı subay ve askerlerin haricinde hiç kimse kendi yaşadığı yer dışında silah ve kesici alet taşıyamayacaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri aleyhine toplantılar yapmak yasaklanıyordu. Buna muhalif hareket edenler, Divan-ı Harb tarafından idam ya da benzer cezalarla cezalandırılacaktı (İkdam, s. 1) "İstanbul Ahalisine İlan" başlıklı başka bir haberde ise İtilaf Devletlerine mensup subay ve memurların dışında hiç kimse Galata'da merkez Rıhtım Hanı'ndaki Pasaport dairesinden vize almadan, İstanbul Vilayeti'nin Anadolu Feneri-Pendik hattından doğuya doğru herhangi bir noktaya yolculuk edemeyecekti (Vakit, s. 1).

İtilaf Devletlerince İstanbul'un işgali, Milli Mücadele hareketini durdurmak amacıyla yapılmıştı. İtilaf Devletleri 16 Mart günü yayımladıkları bildiri ile Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı bağımsızlık hareketinin olumsuz etkileneneğini düşünmekteydi. Ancak bu düşüncelerinde yanıldılar. 18 Mart 1920'de Meclis-i Mebûsan son toplantısını yaptı ve Kânûn-ı Esâsî'nin 7. Maddesi'ne dayanarak çalışmalarına ara verme kararı aldı. Bu maddeyi özetlemek gerekirse; "...Meclis-i Umumi'nin akt ve tatili ve ledeliktiliza Heyet-i Mebûsan'ın azası yeniden intihap olunmak şartı ile feshi hukuku mukaddese-i Padişahî cümlesindedir" ile Meclis'in Padişah tarafından feshedebileceği ifade edilmekteydi (Düstur, 1884, s. 4).

Yaşanan bu gelişmeler Sadrazam Salih Hulusi Paşa Hükümeti'nin Kuvâ-yi Milliye hareketi karşısında başarısız olarak kabul edilmesine ve 4 Nisan 1920'de istifa etmesine neden oldu. Aynı gün Damat Ferit Paşa, yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. İtilaf Devletlerinin baskıları sonucu 11 Nisan 1920'de ise Meclis-i Mebûsan, Sultan Vahdettin tarafından feshedildi (Okan, 2007, s. 60).

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un İşgaline Tepkisi ve Aldırdığı Tedbirler

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilişi Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilişini hızlandıracaktı. Bu durum yeni, milli ve bağımsız bir devlet kurma düşüncesini güçlendirecekti. İşgal haberini telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey'den öğrenen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgaline karşı bir misilleme yaptı. 16 Mart günü "Bütün Vali ve Mutasarrıflara" başlıklı gönderdiği genelgede Anadolu'da bulunan yabancı subaylarının tutuklanması emrini verdi ve Anadolu'da birçok İngiliz subayını tutuklattı. Bu subayların sayıları tam olarak belli olmamakla birlikte, Anadolu'da bulunan İngiliz ajanlarının edinebildiği bilgilere göre toplamda tutuklanan subay sayısı otuz kadardır (Şimşir, 1985, s. 178). Ayrıca dış dünya ile bir süreliğine haberleşme de kesilecekti. Bu bir protesto idi. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu durumu şöyle ifade ediyordu:

"Bugünkü duruma göre, milletimiz, uygar dünyanın insanca duygular taşıyan vicdanlarına ve bütün İslâm dünyasının ruh birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî dış dünya ile geçici olarak ilişki kuramayacaktır..." (Atatürk, 1995, s. 407).

Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de Anadolu'da bulunan Komutan, Vali, Mutasarrıf, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri, Belediye Başkanları ve Matbuat Cemiyetine bir genelge gönderdi. Genelgede; İstanbul'un işgalinin protesto edilmesi gerektiğini ve Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan silahlarının İtilaf Devletlerince ele geçirildiğini belirtmekteydi. Ayrıca bunun protesto edilmesi için İtilaf Devletleri delegelerine, bütün tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla, Meclis-i Mebûsan başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmesi ve her tarafta mitingler yapılması gerektiğini de vurgulamaktaydı (Atatürk, 1995, s. 411).

İstanbul'un işgali karşısında Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart'ta yayımladığı genelge ile bazı tedbirler de aldırdı. Bunlar arasında; İstanbul ile iletişimin kesilmesi, İngiliz kuvvetlerinin Batı Anadolu'da stratejik yerlerden çıkarılması, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Geyve Boğazı'nda bulunan İngiliz kuvvetleri ile diğer işgal kuvvetlerinin silahlarının toplatılması vardı. O, İstanbul ve Adana'dan Anadolu'ya yapılacak düşman sevkiyatını önlemek amacıyla Geyve Boğazı'nı kapattı ve Ulukışla civarındaki demiryollarını tahrip ettirdi (Sevim ve ark., s. 270). Anadolu'da mevcut resmi ve gayri resmi bütün mali müesseselerin para ve kıymetli eşya miktarını tespit ettirerek, İstanbul'a gönderilmesini yasaklattı. Ayrıca telgraf hatlarının kontrolünün sağlanması, özellikle sahil iskelelerinden gelen şahısların araştırılması ve şüpheli olanların takip edilmesi ve postanelerde şüpheli görülen mektupların açılması gibi tedbirler de alınmıştı (TBMZC, 1/1, s. 28; Selek, 1987, s. 136, 336). Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, İslam dünyasına da seslenen bir bildiri yayımlattı. Bildiride işgalin sadece Türklere değil, bütün Müslümanlara karşı yapıldığını ve Hilafet makamına karşı bir aşağılama olduğunu belirtmekteydi (Afyoncu, 2009, s. 22). Devamında dünya Müslümanlarını da kapsayan bu tahkir ve tecavüz saldırılarının mütteliklerin düşündüğü gibi Türk'ün gücünü zayıflatmadığını aksine artırdığını vurgulamaktaydı (Kocatürk, 1983, s. 138). Bir gün sonra -18 Mart 1920- Balıkesir ve Kastamonu'da, İstanbul'un işgalini protesto mitingleri düzenlendi (Kocatürk, 1983, s. 143).

Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Mart 1920'de bir genelge daha yayımlandı. Genelgede İtilaf Devletlerinin Anadolu topraklarını parçalamak için uyguladıkları siyasetten bahsedilmekteydi. İşgal güçleri bu amaçlarını gerçekleştirme noktasında Türk milletinin gösterdiği karşı hareket sayesinde başarılı olamamışlardı. Mustafa Kemal Paşa devamında şunları aktarıyordu:

"...Yani, bugün Türk milleti, uygarlık yeteneğinin, hayat hakkının ve bağımsızlığının ve bütün geleceğinin savunulmasına çağırıldı. İnsanlık dünyasının beğeni bakışları ve İslâm dünyasının kurtuluş emellerinin, halifeliliğin yabancı etkisinden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığımızın geçmişteki büyüklüğümüze yaraşır bir inançla savunulup güven altına alınmasına bağlıdır. Giriştığımız bağımsızlık ve vatan savaşında Büyük Allah'ın yardım ve koruyuculuğu bizimledir" (Bayur, 1973, s. 44-45).

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da Yeni Bir Meclis'in Açılışı İçin Seçim Yapılması Hakkındaki Genelgesi

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de, seçimlerin gerçekleştirilerek Meclisi'nin toplanabilmesi için yeni bir beyanname yayımladı. Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına gönderilen beynamede şunlar ifade edilmekteydi:

"İtilaf devletleri tarafından devlet merkezinin bile resmen işgali devletin yasama, yargı ve yürütmeden ibaret olan milli güçlerini işlemez duruma sokmuş ve bu durum karşısında görev yapmaya imkân bulamadığını hükümete resmen bildirerek Meclis-i Mebûsan dağılmıştır. Şu halde, devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Anka-

ra'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zaruri görülmüştür. Bu bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması yüksek ve derin vatanseverlik anlayışından beklenir:

1- Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2- Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

3- Seçimlerde, Sancaklar esas alınacaktır.

4- Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5- Seçim her sancakta, o sancağın kendi ilçelerinden çıkaracağı ikinci seçmenlere sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde il merkez kurulları ile il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden, il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır

6- Bu meclis üyeliğine, her parti zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.

7- Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8- Seçim gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacaktır; oylar kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9- Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alikonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri ise meclise gönderilecektir.

10- Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclis tarafından kararlaştırılacaktır; ancak geliş yollukları seçim kurullarının zaruri masraf olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11- Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyelere hareket edecek ve sonuç, üyelerin adları ile birlikte derhal bildirilecektir.

12- Telgrafın alındığı saat bildirilecektir" (Atatürk, 1995, s. 415).

İstanbul'un işgali sonrası Meclis-i Mebûsan faaliyetlerini yürütemez hale geldi. Bu da milli davanın savunulabileceği siyasi bir mekanizmayı ortadan kaldırdı. Bu nedenle 19 Mart tarihli bildiriye seçimlerin hemen yapılmasının ve olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasının zorunlu olduğu ifade ediliyordu. Ancak bazı kazalarda seçmenlerin liva merkezlerinde ve vilâyetlerde toplanmasının çok zaman alacağı bildirilmekteydi. Bu sorunun çözümü için 21 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa, her kazada yapılacak seçimlerde livalarda ve vilâyetlerdeki seçmenlerin aynı günde ve buldukları yerlerde seçim yapabileceklerini tamim etti. İstanbul'daki Meclis azalarından Ankara'ya gelenler de bu yeni meclise milletvekili olarak katılabileceklerdi (Selek, 1987, s. 340).

Seçim hazırlıkları devam ederken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının tutuklanması için Damat Ferit Paşa bir liste hazırladı. O, 18 Mart'tan beri çalışmalarına ara veren Osmanlı Parlamentosu'nun 11 Nisan 1920'de Padişah iradesiyle feshedilmesini sağladı (Güneş, 2009, s. 38). İktidarın bu tutumu kendisine bir şey kazandırmadığı gibi Anadolu'daki milli teşkilatın devlet kurma sürecini daha da hızlandırdı.

1920 Seçimlerinin Genel Özellikleri ve Siyasi Yapılanma Sürecindeki Rolü

Yeni bir meclis oluşumu için seçimlerin yapılması gerekiyordu. Bundan yola çıkılarak seçimlerin nasıl yapılacağı belirlenmeye çalışıldı. Buna göre ülke altmış altı seçim bölgesine ayrıldı (Şavkılı, 2011, s. 9). 1920 seçimleri mevcut İntihab-ı Mebusan Kanununa göre gerçekleştirilecekti. Seçim çevresi olarak kabul edilen her sancaktan nüfus büyüklüğüne bakılmaksızın 5 milletvekili seçilecekti. Seçmen olarak belirlenecek ikinci seçmenlerin yanı sıra Sancak İdare Meclisleri, Belediye Meclisleri ve Müdafaa-i Hukuk yönetim kurulları da söz sahibi olacaktı (Demirel, 2010, s. 73).

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayımladığı bildiri ile Ankara'da yeni bir meclisin açılacağını belirtmekteydi. Ayrıca meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşler de ifade edilmekteydi. Ankara'da toplanacak meclis Kurucu Meclis adını taşıyacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü bu yöndeydi. Meclis'in adıyla ilgili III. Kolordu Komutanı Albay Selahattin (Köseoğlu) Bey, XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve Sivas Valisi Reşit (Ronabar) Paşa ise aynı görüşte değildi. Reşit (Ronabar) Paşa ile Selahattin (Köseoğlu) Bey Kurucu Meclis ifadesine karşı çıkarak, bu adla toplanacak bir meclisin alacağı kararları halka kabul ettirme imkânının olmadığını vurgulamaktaydı. Kazım Karabekir Paşa ise Kurucu Meclis adının yerine *Meclis-i Milli* adının daha uygun olacağını ve bu yeni meclise İstanbul'dan gelen milletvekilleriyle, seçim kanununa uygun yapılacak yeni seçimler sonucunda belirlenecek milletvekillerinin katılımının da gerekli olduğunu belirtmekteydi. Kazım Karabekir Paşa her Liva için öngörülen beş milletvekili sayısını yüksek bulduğunu, bunun yerine her livadan iki ya da üç milletvekilinin yeterli olacağını da bildirmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'nın üye sayısı dışındaki bütün önerilerine katılıyordu. Bunları dikkate alacağını belirtmekte; ancak milletvekili sayısının beş olarak kalmasında ısrar etmekteydi (Demirel, 2010, s. 73).

19 Mart'ta yayımlanan bildiriye milletvekilli adaylarının nitelikleri, adaylığa başvuru şartları ve seçim süreci ile ilgili de açıklamalar vardı. Buna göre yirmi beş yaşında olan herkes adaylığa başvuruda bulunabilirdi. Her siyasi oluşum seçime katılabilecekti. Adaylar seçime bağımsız aday olarak başvurabilecekti. Seçimin yapılacağı bölgelerde güvenlik ile ilgili bütün sorumluluk bölgede bulunan en yüksek sivil yöneticiye aitti. Seçim sonuçları tutanaklarla mühürlü olarak muhafaza edilecekti. Seçim belirlenen bölgelerde en geç iki haftalık bir sü-

reç içerisinde Ankara'da çoğunluk sağlanacak şekilde gerçekleştirilecekti. Bunun on beş günle sınırlandırılmasının amacı seçimlerin bir an önce sonuçlandırılması ve Milli Mücadele ile ilgili kararların meclis tarafından alınmasını sağlamaktı. Bu doğrultuda ulusal birliklilik de sağlanacaktı (Olgun, 2011, s. 10-11; Özkan, 1994, s. 98-99).

Ankara'da açılacak yeni meclis için yeni bir binaya ihtiyaç vardı. Çünkü buraya gelecek milletvekilleri faaliyetlerini özgürce yapabilmeliydi. Bu dönemde Ankara'da 1915'te Enver Paşa'nın isteği üzerine yapımına başlanan ve Numune Mektebi ya da İttihat ve Terakki Fırkası için Fırka Kulübü olarak düşünülen bir bina mevcuttu. Binanın planı Evkaf mimarı Salim Bey tarafından yapılmış, inşasına ise askeri mimar Hasip Bey nezaret etmişti (Türkiye Kültür Portalı). Ancak buranın yapımı tamamlanamamıştı. Birçok eksiği bulunmaktaydı. Binanın çatı kısmıyla ilgili eksiklik bunlardan sadece bir tanesiydi. Bu eksikliğin tamamlanabilmesi için -bugün Altındağ ilçesine bağlı olan- Ulucanlar'da inşasına devam edilen bir ilkokul binasının çatısında kullanılacak olan kiremitlerden faydalandı. Ayrıca Ankara halkı da eksikliklerin giderilmesi için birçok yardımda bulundu. Ankara'da yaşayan marangozlar ise ücret almadan Meclis kürsüsünün yapımını üstlendi. Milletvekillerinin kullanacakları sandalye, masa ve sıra gibi eşyalar ise Ankara Muallim Mektebi'nden getirilen malzemeler ile temin edildi (Şavklı, 2011, s. 10-11). O dönemde yaşanan zorlukları Mazhar Müfit Kansu hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

"...Mesela meclis azaları Ankara'ya geldikleri zaman yatacak yer bulmak müşküldü. Bunun için Muallim Mektebi yani Maarif Vekâleti binası yatakhane olarak tahsis edilmişti. Büyük bir koşuşturma yerlere yataklar serilerek yatakhane vücuda getirilmiş ve mebusların yemeği için de yine mebuslardan Cevdet İzrap ve diğer bir arkadaşı tarafından tabldot tesis edilmiştir. 70 kuruş mukabilinde üç kap yemek verilmekteydi. Mebusların aylık tahsisatı 80 lira iken sonradan 100 lira olmuştur. Meclis binasına gelince, bu bina İttihat ve Terakki'ye ait kulüp binası olarak yapılmıştı. Fakat henüz tamam değildi. Hatta kiremitleri bile tamamen konulmamıştı. Halk, evlerinin kiremitlerini sökerek bu binaya getirdiler. Henüz memlekette elektrikte yoktu Bir kahvenin büyük bir lambası salonun ortasına asılmıştır..." (Kansu, 2009, s. 570)

1920 Seçimleri, 1876 tarihli Kanun-i Esasi Anayasası'nın belirlediği esaslara göre yapılacaktı. Yani seçimler 1908'de düzenlenen Milletvekili Seçim Kanunu (İntihab-ı Mebusan Kanun Lâyhisi)'na uygundu. Buna göre her sancak bir seçim çevresi kabul edilmekteydi. 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilecekti. Seçime yirmi beş yaşını dolduran ve devlete az ya da çok vergi veren herkes katılabilecekti. Seçmenler dilediği adaya oyunu vermede özgürdü. Ancak Osmanlı uyruğundaki kişilerin kanunda belirtilen yasaklar dışında seçme hakkı vardı. Bu durum din ve mezhep gözetmeksizin herkesi kapsıyordu. Seçimler kanunda belirtildiği üzere iki dereceli olarak yapılacaktı. Bu da şöyle gerçekleştirilecekti: Önce birinci seçmenler oy kullanarak bir ikinci seçmen seçecek, sonra da Teftiş Kurulları gözetiminde bu ikinci seçmenler asil milletvekillerine oy verecekti. Böylece seçim tamamlanmış olacaktı. Milletvekili adaylığı için belirtilen yaş sınırı otuz idi. Bunun altında kalanlar aday olamamaktaydı (Çoker, 1994, s. 38).

Burada bir konu hakkında da bilgi vermek gerekecektir. 19 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlanan tebliğ ile 1908 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu arasında bir uyumsuzluk vardı. Bu, Anadolu'daki her sancaktan beş adet milletvekilinin seçilmesinin istenmesinden kaynaklanıyordu. Sancak nüfuslarının tespit edilmeden her bölgeden beş kişinin istenmesinin bir nedeni vardı: Livalardan gönderilecek beş üye az nüfuslu ve ekonomik açıdan geri kalmış bölgelere birçok katkı sağlayacaktı: Hem bölgelerin temsil gücü artırılacak hem de demokratik ve eşitlikli bir düzenleme yapılmış olacaktı (Akın, 2001, s. 48). Ayrıca Müdafaa-i Hukuk üyeleri ile Sancak İdare Meclisleri ve Belediye Meclislerinin ikinci seçmen olarak kabul edilmesi mevcut seçim sisteminden de farklıydı (Çekiç, 2001, s. 365).

1920 Seçimlerinde önceki dönemlerde uygulanan en fazla oyu alanın kazandığı "basit çoğunluk" ilkesi yerine, oyların yarısından bir fazlasını alanın seçimi kazandığı "mutlak çoğunluk" ilkesi benimsendi. Burada basit ve mutlak çoğunluk kavramlarını da açıklamak gerekmektedir: Basit çoğunluk, "Nispi Çoğunluk" olarak da adlandırılmaktadır. Bu yöntemde en yüksek oy sayısından bahsetmek mümkündür. Yani adaylar içerisinde en yüksek oyu alan milletvekili seçilebilmektedir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; on bin oyun kullanıldığı bir seçim bölgesinde sırasıyla dört bin, iki bin iki yüz elli ve üç bin yedi yüz elli oy alan milletvekili adaylarından dört bin oyu alan aday seçimi kazanacaktır. Seçim bölgesinde dört milletvekili seçilecekse, dört milletvekilliğini de dört bin oy alan parti kazanacaktır. Basit çoğunluk uygulamasında ikinci bir tur da söz konusu değildir. Sonuçta kesinlik vardır. Salt çoğunluk olarak da adlandırılan "Mutlak Çoğunluk"ta ise seçimde milletvekili olabilmek için adayların kullanılan oyların yarısından bir fazlasını almaları gerekmektedir. Yani bir aday on bin seçim bölgesinde seçime katılıp bu seçmenlerden beş bin bir kişinin oyunu alabilirse, seçilme hakkını kazanır. Bu durum "yarısından bir fazlasını alan kazanır" ifadesiyle de tanımlanmaktadır (Özgül, 2002, s. 60). Bu ve benzeri farklılıklar olağanüstü şartların getirdiği bir sonuçtu.

19 Mart 1920 tarihli genelgeye takiben seçimlere başlandı. Seçim iki hafta içerisinde gerçekleşti: İki dereceli yöntem ile gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapıldı. Seçim süresince birtakım engellemeler ile karşılaşıldı: Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır ve Trabzon bu bölgelerdendi. Buralardaki seçimler Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları ve bağlantılı olan komutanların girişimleri ile olumlu sonuçlandırılmaya çalışıldı (Güneş, 2008, s. 62).

Seçimi engelleme amacıyla Bolu-Düzce dolaylarında da 13 Nisan 1920'de başlatılan isyanlar Hendek, Nallıhan ve Beypazarı'na kadar yayıldı (Anıtkabir, 2011).

Seçimler devam ederken bu ve benzer isyanlara karşı verilen mücadele, seçimlerin ne kadar zor şartlar altında yapılmaya çalışıldığının bir göstergesiydi. Bu olumsuzluklar seçimin yapılmasını engelleyemedi. Çünkü seçimin yapılması yeni oluşturulacak meclise meşruiyet kazandırma adına önemliydi (Kili, 2006, s. 68).

Yeni açılacak meclisteki üyelerin bir kısmı 1919 seçimlerinde, bir kısmı da 1920 seçimlerinde belirlenen adaylardan oluşuyordu. Meclisin diğer önemli özelliği ise farklı görüşteki insanların aynı amaç doğrultusunda bir çatı altında toplanabilmesiydi. Bu demokratik seçilimin de bir sonucuydu. Meclis-i Mebûsan'da seçilmiş üyeler aynı zamanda TBMM'ye de katılabilecekti. Neticede 1920'de yapılan seçimler için altmış altı seçim bölgesi belirlenmiş ve toplamda dört yüz otuz yedi milletvekili seçilmişti. Buna Meclis-i Mebûsan'dan gelenler ve Malta'ya sürgün edilip sonradan Anadolu'ya dönenler de dâhildi (Çoker, 1994, s. 39).

Seçilen milletvekillerinin tamamı TBMM'de ilk dönemi tamamlayamadı. Bunun bazı nedenleri vardı: Milletvekillerinin bir kısmı isteyerek istifa etmiş, diğer bir kısmı ise ya memur olarak kalmaya devam etmiş ya da ölmüştü. Kimisi de meclis çalışmalarına hiç katılmadığı için "müstaî" olarak kabul edilmişti. Milletvekillerinin isteyerek istifa etmeleri ya da devlet memurluğunda kalmak istemeleri yaşanan gelişmeler çerçevesinde düşünüldüğünde olağandışı bir durumdu. Ölen sayısı yirmi dört, memur olarak kalanlar on iki, milletvekilliği kabul edilmeyenler iki ve istifa edenler ise otuz dört kişi idi (TİK, 2008, s. IX).

1920 seçimleri bütün seçim bölgelerinde aynı süre içerisinde tamamlanamadı. Bazı seçim bölgelerinde Meclis üyelerinin belirlenmesi işlemine devam edildi. Bunun nedeni İstanbul Hükümeti'nin başlıca olumsuz tutumu idi. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin baskıları da seçimin aynı anda yapılamama nedenlerinden biriydi (Demirel, 2003, s. 87).

TBMM'nin Açılışı ve Sonrası Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Seçimlerin tamamlanmasıyla birlikte Ankara'ya gelebilen milletvekilleri, burada bulunan memurlar ve şehirde yaşayan halk 23 Nisan 1920 Cuma günü Hacı Bayram Veli Camii'nde toplanarak cuma namazını kıldı. Namazdan sonra dönemin merasim törenine uygun olarak ellerinde sancaklarla Meclis'in önüne gelindi. Meclis kapısı önünde dualar okunarak kurbanlar kesildi. Bir bayram havası edası içerisinde meclise girildi. Bütün milletvekilleri meclisteki yerlerini aldı (Turgut, 2007, s. 127).

Meclis; memur, eğitimci, çiftçi, tüccar, avukat, gazeteci, imam, müftü, doktor, eczacı, usta ve aşiret reisi gibi çeşitli kesimlerden oluşmuştu ve konuştukları şiveleri, giydikleri kıyafetleri ile dönemin Türkiye'sini yansıtmaktaydı. Meclisteki dağılımlarına bakıldığında; %34,2 devlet memuru, %24 serbest meslek sahibi, %13,2 asker, %12,7 yerel yönetici, %8,6 din görevlisi, %4 sağlıkçı, %1,2 aşiret reisi, %1 teknik eleman şeklindeydi (Güneş, 2008, s. 78-81).

"Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinin 23 Nisan 1920 tarihli nüshasında "Tarihi bir vaka: Büyük Millet Meclisi" başlıklı yazıda yeni meclisin Ankara'da açılma nedenleri şöyle belirtilmekteydi:

"İşgal dolayısıyla İslam'ın halifesi ve Osmanlıların padişahı düşman elinde esaret hayatına giriftar olmuş ve merkez-i hilafet ve saltanat bittabi hâkimiyet-i milliyemizin tecelligahı olan Meclis-i Mebusan dahi kurtulamamıştır. İngiliz kuvvetleri devair-i müessesat-ı saireye olduğu gibi Meclis-i Mebusanımıza dahi kuvve-i mesleha-ı askeriye ile tecavüz ederek milletin güzide vekillerini tevkif eylemişlerdir. İstanbul da İngiliz idare ve iradesine geçmiş, namuslu gazeteciler tutuklanmış, saray-ı hümayundaki muhafaza efradına varıncaya kadar bütün askerlerimizin silahları alınmış, bu suretle selamlık resmi bile silahsız iki üç askerle yapılmış, Halife ve Padişahımızla müessesat-ı hükümetin kafası ve hatta meşihat-ı İslamiye İngiliz hüküm ve nüfuzu altına girmiştir..."

Yazının devamında seçimlerin yenilenmesinin nedeni ve Mebusan Meclisi'nin milletin tamamını temsil edecek bir nitelikte olmadığı şöyle ifade edilmekteydi:

"İstanbul işgaliyle Anadolu başsız bir vücut haline gelmiş olduğundan millet bir taraftan İstanbul işgaliyle kendi haline kalan Anadolu'nun diğer bölümleri vatanın idaresinde ve vatanın sınırlarını muhafaza etmek, diğer taraftan başta hilafet ve saltanat makarramızın ve halife ve padişahımızın kurtarılması olmak üzere mukadderat-ı hayatiyesinin istilzam (gerekli) ettiği tedbirleri ittihaz eylemek mecburiyeti ve elzemiyeti ile büyük bir millet meclisi akdine karar vererek derhal intihabat-ı icra etmiştir. İşte Ankara'da içtima eden meclis, mukadderatı doğrudan doğruya kendi eline almak mevkiinde bırakılan milletimizin muhassalasır (sonuç) ki istihdaf (hedef) olunan netice-i hayır ve selamete vasil oluncaya kadar milletin her türlü işlerine vaziyet edecek olan heyet-i meşrua işte bu meclisten ibaret olunacaktır demek olur. Bu meclisin (Meclis-i Mebusan) ise bütün millet demek olduğu izaha uygun görülemez.

Büyük Millet Meclisi ile milletimiz en büyük tehlikelerden kurtulmaya doğru yeni ve tarihi bir safhaya dâhil olmuş bulunuyor. Meclisin vaz'î vazifesindeki ehemmiyeti müdrük (idrak eden) bulunduğu da muhakkaktır. Büyük Millet Meclisi'ne mesai-i milliyesinde mahzur tevfiakat olmasını temenni ederiz" (Hâkimiyet-i Milliye, s. 1).

TBMM'nin Cuma günü açılması bir tesadüf olarak algılanmamalıdır. Çünkü bilerek ve isteyerek -Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda- Meclisin Cuma günü açılması tercih edilmiştir. Bunu Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları da bilmekteydi. Kazım Karabekir Paşa TBMM'nin büyük bir merasimle Cuma günü açılmasındaki amacın kendince bir takım nedenlere dayandığını şöyle ifade etmekteydi:

"...Tarihimizde bu kadar koyu bir taassuplu merasim-i diniye ile hiçbir meclis açılmamıştır. Fetvaları takip eden bu muazzam ihtifalât acaba yer yer başlayan kıyılara karşı bir sigorta mı olacağı düşünüldü. Ne olursa olsun selabetle taassubu Meclis-i Millinin başlangıcı gününden ayırmak daha ihtiyatlı olurdu. Yani ne Cuma gününün intihaba ve ne de bu kadar velleveye lüzum yoktu. Belîğ (güzel) bir dua lazımı tesiri daha iyi yapardı. Gösterilen bu taassubun idamesi (devamı) mümkün olamayacağından aksi tesiri daha vahim (tehlikeli) olabilir. Meclis-i Milli 23 Nisan Cuma günü pek dindarane, daha doğrusu pek dervişane bir merasimle açılıyor..." (Karabekir, 2008, s. 735).

Mustafa Kemal Paşa tarafından 21 Nisan 1920'de bütün garnizon, kolordular ve belediyelere gönderilen ve "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinin 23 Nisan 1920 tarihli nüshasında 6 madde olarak yayımlanan tamimde Cuma gününün hangi amaçla seçildiği ve tesadüf olmadığı ifade edilmekteydi. Buna göre; Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da 23 Nisan günü Allah'ın yardımıyla açıldığı, açılan bu yeni meclisin amacının vatan başta olmak üzere Hilafet ve Saltanatı kurtarmak olduğu, açılış gününün bilerek ve isteyerek Cuma gününe denk getirildiği ve bugünün kutsallığına dayanarak bütün ülkede hatm-i şeriflerin okunacağı belirtilmekte ve konuyla ilgili millete nasihatlerde bulunulacağı şöyle dile getirilmekteydi (Atatürk, 1995, s. 424-425):

"Halife ve Saltanat ve bilcümle aksam-ı vatanın hülasi maksadıyla vuku bulan mesai-i milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin tevdi edeceği (görev vereceği) vezaif-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında muvaazalar (nasihat) irad olunacaktır" (Hâkimiyet-i Milliye, s. 1).

Mecliste bütün milletvekillerini yerlerine geçtikten sonra en yaşlı üye Sinop Milletvekili Mehmet Şerif (Avcioğlu) Bey kürsüye çıkarak saat 14.00'te bir açış konuşması yaptı. Bundan sonra meclis, faaliyetlerine başladı. Konuşmasında şunları ifade etmekteydi:

"İstanbul'un geçici kaydıyla yabancı güçler tarafından işgal olunduğu, bütün temelleriyle halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği hepimizce bilinmektedir. Bu duruma baş eğmek, ulusumuzun bize sunulan yabancı tutsaklığını kabul etmesi demektir. Ancak tam bağımsızlık (istiklali tam) ile yaşamak için kesinlikle kararlı olan ve ezelden beri özgür ve başına buyruk yaşamış bulunan ulusumuz tutsaklık durumunu son derece sertlik ve kesinlikle reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayıp yüksek meclisinizi oluşturmuştur" (Velidedeoğlu, 1999, s. 18).

23 Nisan 1920'deki Meclis toplantısında Mustafa Kemal Paşa bazı milletvekillerinin seçimden sonra istifa etmeleri ile ilgili bir konuşma yaparak bu konunun açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtti. Bu doğrultuda da önce kendi düşüncelerini ifade etti. Ona göre önce istifa edenlerin yerlerine yenilerinin seçilmesi gerekliydi. Bunun için uygulanacak yöntemin ne olacağına önceden kendisine sorulduğunu vurguladı. Bu aslında kendisine bu soruyu soranlara da bir cevap niteliğindedir. Cevabında seçimlerde en çok oyu alıp istifa edenlerin yerine sıralamada ikinci olan kişi seçimi kazanmış kabul edilecekti. Diğer bir uygulama ise görevi kabul etmeyenlerin yerine yeni üyelerin belirlenmesi için seçimin yenilenmesiydi. Bu doğrultuda seçimler bazı bölgelerde yeniden yapıldı (Demirel, 2010, s. 75-76).

24 Nisan 1920 günü meclisin ikinci oturumunda Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yaptı. Yaklaşık dört saat süren konuşmasında mütareke-den itibaren yaşanan gelişmeleri milletvekillerine anlattı. Mondros Mütarekesi'nden Erzurum Kongresine kadar olan süreç konuşmasının ilk bölümünü oluşturdu. İkinci bölümde Erzurum Kongresi'nden 16 Mart 1920'de gerçekleşen İstanbul'un işgaline kadar olan süreci ve son olarak da işgalden konuşmayı yaptığı ana kadar yaşanan gelişmeleri ayrıntılı ve belgeleriyle açıkladı. Bu Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de verdiği ilk nutuktur (TBMMZC, 1/1, s. 8-30; Aydemir, 2001, s. 252).

24 Nisan 1920'de Meclis'in 2. Oturumunda TBMM Başkanlık seçimleri yapıldı. Oturuma yüz yirmi milletvekili katıldı. Mustafa Kemal Paşa 110 oyla Meclis Başkanlığına, Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey 109 oyla ikinci Başkanlığa, Çelebi Abdülhalim Efendi ise 91 oyla Başkan Vekilliğine seçildi (TBMMZC, 1/1, s. 38).

Siyasi otoritenin güçlendirilmesi ve sonraki süreçte düşünülen yeniliklerin yapılabilmesi amacıyla 29 Nisan 1920 tarihli ve iki numaralı *"Hiyanet-i Vataniye Kanunu"* çıkarıldı (Atatürk 435). Kanunun bir ve ikinci maddelerinde Padişah ve Hilafet makamını korumak ve vatani kurtarmak amacıyla kurulmuş olan TBMM'ye karşı her türlü isyan ve halkı bu yönde teşvik edenler vatan haini kabul edilip idam edilecekti (TBMMZC, 1/1, s. 158).

TBMM, meclis yönetimi seçildikten sonra yasama faaliyetlerine resmen başlamıştı. Bu doğrultuda hükümetin kurulması çalışmalarına hız verildi. *"Büyük Millet Meclisi Suret-i İntihabına Dair Kanun"* teklifi 2 Mayıs 1920'de yasalastı. Buna göre İcra Vekilleri Heyeti; *"Şeriyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye, İktisad, Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye, Nafia, Dâhiliye, Müdafaa-i Milliye, Hariciye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye"* olmak üzere on bir bakanlıktan oluşmaktaydı. İcra Vekilleri TBMM'nin salt çoğunluğu ile meclis içerisinde seçilecekti. Her vekil üstlendiği işlerin yerine getirilmesinde mensup olduğu encümenin görüşünü alabilecekti. İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilafı TBMM çözecekti (TBMMZC, 1/1, s. 185).

İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebûsan üyelerinin Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmaları düşünüldüye de, üyelerin bir kısmı bunu istemiyordu. Bu kişiler Ankara'ya kendi istekleriyle gelmemişti. Konuyla ilgili olarak TBMM'de 9 Mayıs 1920'de gizli bir toplantı yapıldı. Toplantıda İstanbul'dan Ankara'ya davet edilen ancak gelmeyen üyeler için bir kanun teklifi verildi. Teklife göre Ankara'ya gelmeyenler de Meclis üyesi kabul edilecekti. Ancak bu teklif, üyeler tarafından eleştirilince reddedildi. Buna karşılık Celal (Bayar) Bey bir öneri de bulundu. Önerisinde; İstanbul'dan gelecek olanlar önce Heyet-i Vekile ile görüşecek sonra da Heyet-i Vekile tarafından meclise takdim edilerek göreve başlayacaktı (TBMMGCZ, 1/1, s. 2, 17). 2 Haziran 1920'den sonra bu uygulama benimsendi. Ancak 27 Ekim 1920'de çıkarılan 61 sayılı TBMM kararı ile bu tarihten sonra gelenler meclise kabul edilmedi (TBMMZC, 1/5, s. 206; Akın, 2001, s. 90). Bu uygulama Malta'dan gelenler için geçerli değildi. Malta'da tutuklu bulunanlar meclis üyesi kabul edilmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920'de belirttiği her livadan beş milletvekili seçilmesi düşüncesi ise bazı livalarda seçim yapılamadığı ve bazılarında da beşten az üye seçildiği için tam olarak gerçekleştirilemedi (Demirel, 2010, s. 75-77).

Seçim ve milletvekilleri ile ilgili sorunların çözümü 5 Eylül 1920'de kabul edilen 18 sayılı *"Nisab-ı Müzakere" Kanunu* ile mümkün olacaktı. Kanunun 1. Maddesi'nde hilafet, saltanat ve vatanın kurtuluşu sağlanıncaya kadar meclis sürekli toplanacaktı. Kanun'un 2. Maddesi'nde, belirlenen seçim bölgelerinde kanunda belirtilen üye sayısının altına düşülmediği sürece boş üyeliklere yeni üye seçilmeyecekti. 3. Madde meclis toplantılarına katılmayan üyeler ile ilgiliydi: Yılda iki ay meclis görüşmelerine herhangi bir özür belirtmeden aralıksız olarak devam etmeyenler, Genel Kurul kararıyla istifa etmiş kabul edilecekti (İba, 2015, s. 42-43; TBMMZC, 1/3, s. 555).

4. Maddede devlet memurluğu ile meclis üyeliğinin tek kişide bulunamayacağı belirtilmekteydi. Bazı memurluklar için bu geçerli değildi: TBMM'nin onayı ile büyükelçilik, ordu ve kolordu komutanlığı bu memurluklardandı. Bu görevlerde bulunanlar aynı zamanda meclis üyesi olabilirdi (TBMMZC, 1/3, s. 556).

5. Maddede her seçim bölgesinden beş üyenin seçilmesiyle oluşan Genel Kurul üye tamsayısının yarısından bir fazlası, görüşme yeter sayısı olarak kabul edilecekti (Ceride-i Resmîye, 1921, s. 2). Buna göre mecliste görüşme yapılabilmesi için üç yüz yirmi olan toplam üye sayısının yarısından bir fazlası, bir kararın alınabilmesi içinse yüz altmış bir milletvekilinin olması yeterliydi (Sevig, 1951, s. 22, 33).

6. Madde milletvekillerine verilecek maaş ile ilgiliydi. Buna göre TBMM üyelerine dört ay için 1250 lira ödenecek ve dört ayın bitiminden toplantı devresi sonuna kadar meclis görüşmelerine devam edenlere ise 100 lira aylık ödenek verilecekti. 7. Madde TBMM üyelerine yılda bir kez verilecek 4.000 kuruşluk bir ödenek ile ilgiliydi. Bu ödeneğin verilme amacı üyelerin gidiş-dönüş seyahatlerinin karşılanması içindi. 8. Maddede ise Meclis-i Mebûsan üyesi olan ve TBMM'ye katılan üyelere, katıldıkları tarihten itibaren aylık 100 lira ödenek verilecekti (TBMMZC, 1/3, s. 556).

Nisab-ı Müzakere Kanunu ile mecliste ortaya çıkan üye sayısıyla ilgili belirsizlikler ve diğer sorunlar kısmen de olsa çözümlenmiş oldu. Mazereti olmadan ve izin almadan meclis görüşmelerine katılmayan yeni seçilmiş üyelerin milletvekilliği sona erdi. Milletvekilliği ve memurluğun tek bir kişide toplanamayacağı kanunla hükme bağlandı. Daha önce memur olan ve milletvekili seçilen kişilerin bir kısmı ise memur olarak kalmayı tercih etti. Bunlar istifa ederek milletvekili olmaktan vazgeçti. Nisab-ı Müzakere Kanunu ile o tarihte hala sürmekte olan ara seçimlere ilişkin genel esaslar da belirlendi (Demirel, 2010, s. 77). Eylül 1920'de siyasi yapılanmayı sağlayan önemli diğer bir gelişme ise İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasıydı (Aybars, 1975, s. 14-15).

1920 seçimleri sonrası Birinci TBMM'deki üyelerin tamamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) temsilcisi kabul edilmiştir. Birinci Meclis'teki milletvekilleri tek bir amaç etrafında bir araya gelmişlerdi: Vatanın ve Osmanlı Devleti'nin bulunduğu kötü durumdan kurtarılması. Bu ortak amaç doğrultusunda farklı dünya görüşüne sahip birçok milletvekili bulunmaktaydı. Bu nedenle mecliste farklı partiler kurulmamıştır. Sadece farklı görüşteki gruplar vardı: ARMHC dışında; "Tesanüd Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve İslahat Grubu" vb. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu grupların tamamının TBMM görüşmeleri sırasında düzenin korunması ve oyların dağılmasını engellemek olduğunu belirtmişse de, istenilen sonuç elde edilememiştir (Demirel, 2003, s. 213). 1920 sonlarında Meclisin dışında kurulmuş olan iki de parti vardı: "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" ve "Türkiye Komünist Fırkası". Bunların faaliyetleri kısa süre sonra sona erecekti (Tunçay, 1999, s. 42).

Birinci TBMM İcra Vekilleri Heyeti, programında bazı uygulamalarda yeni bir şey yapılmaktansa olanı korumayı ve yeniden düzenlemeyi kendine ilke edinmişti. Bu da Milli Mücadele döneminde kısa süre içerisinde birçok faaliyetin başarıyla sonuçlandırılmasını sağlamıştı. Birinci TBMM ideolojik olarak da kendine özgü bir yöntem uygulamıştı. Buna göre hem Batı ile savaşmış hem de Rus komünizmine karşı tepki oluşturarak tampon devlet olmaktan uzak durmuştu. TBMM, "hür bir yol" izlemişti (Acar, 2012, s. 28).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılmasıyla imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu İtilaf Devletlerince işgal edilmeye başlanmıştı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinden sonra 16 Mart 1920'de İstanbul da işgale uğradı. İşgalden iki gün sonra çalışma güvenliklerinin sağlanmasına kadar meclis faaliyetlerini durdurdu. İşgalin Ankara'da duyulmasıyla beraber Mustafa Kemal, seçim hazırlıklarını başlatarak Ankara'da yeni bir meclis açmayı kararlaştırdı. Yeni meclisin açılma süreci devam ederken 11 Nisan 1920'de Padişah Vahdettin Meclis-i Mebusan'ı kapattığını belirten irade-i seniyesini yayımladı. Dolayısıyla meclis üyeleri milletvekilliği sıfatlarını kaybettiler. Bunun asıl amacı Ankara'da toplanacağı ilan edilen meclisin gayri-meşru duruma düşürülmek istenmesiydi. İktidarın bu tutumu kendisine faydası olmadığı gibi Anadolu'da kurulmakta olan milli teşkilatın bir devlet haline gelmesini hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 23 Nisan 1920'de kurucu meclis niteliğine sahip TBMM Ankara'da açıldı. Milli iradeye dayanan demokratik bir devlet tarih sahnesinde yerini almış oldu. Meclisin açılışından sonra atılan adımlar ile sağlam bir parlamento geleneğinin yerleşmesi amaçlanmaktaydı. Açılması ve teşkilatlanması süreci incelendiğinde Birinci Meclis'in olağanüstü bir dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci Meclis Mustafa Kemal tarafından yayımlanan seçim bildirisine göre seçilenler ve daha önce son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya geçerek meclise katılan milletvekillerinden oluşmuştu. Birinci Meclis'in yapısı incelendiğinde çiftçi, tüccar, avukat, doktor, mühendis, din görevlisi, gazeteci, bankacı, memur, öğretmen, diplomat, asker, aşiret reisi gibi çok farklı meslek gruplarından temsilciler yer almaktaydı. Meclis bu yapısıyla demokratik ve Türk Milleti'ni temsil eden en önemli siyasi organ oldu. Birinci Meclis'in siyasi yapılanması ülkede olağanüstü bir durum olduğu için tam bağımsızlık hedefi doğrultusunda şekillenmişti. Milli bir meclisti, siyasi parti yoktu, ama farklı görüşlere sahip gruplar vardı. Bu gruplar arasında; İslamcı, Türkçü, ittihatçı, Bolşevik gibi birçok kesimden temsilci yer almaktaydı. İnkılâpçı bir kimliğe sahip olan meclis, yasama, yürütme ve yargı erkini bünyesinde barındırıyordu.

İstanbul'un işgalinden başlayıp TBMM'nin açılmasına kadarki süreç değerlendirildiğinde İtilaf Devletleri karşısında iktidarın teslimiyetçi tutumuna karşı Türk Milleti'nin Mustafa Kemal Paşa etrafında toplandığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile başlayan bağımsızlık mücadelesinin temel siyasi kuruluşu meclis oldu. TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yeni bir hükümet kuruldu. 2 Mayıs 1920'de Meclis üyeleri arasından İcra Vekilleri Heyeti oluşturuldu ki bu durum Erzurum Kongresi'nde hazırlanmış olan planın uygulanması olarak da değerlendirilebilir. Hükümet'in kurulmasının akabinde siyasi sorunlar çıkarılan kanunlarla çözümlenmeye çalışıldı. TBMM'nin açılmasıyla Millî Mücadele önemli bir aşama kaydediyordu. Padişah otoritesi resmi olarak tanınmakla beraber Millî Mücadele'nin idare merkezi TBMM oldu. Artık Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920'de TBMM'de yapmış olduğu konuşmada da belirtmiş olduğu gibi meclisin üzerinde hiçbir güç yoktu. İlk Meclis'in açılmasıyla beraber özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu konuşmalarda sıklıkla Saltanat ve Hilafet'i kurtarma söylemine rağmen, Saltanat ve Hilafet'in kaldırılarak yeni bir siyasi yapılanmanın ilk adımı atılmış oldu. Bu da Kurtuluş Savaşı'nın akabinde tamamıyla halk iradesine dayanan bir Cumhuriyet rejiminin ortaya çıkmasına sebep olacaktı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – R.M.G., D.K.; Tasarım – D.K.; Denetleme – R.M.G., D.K.; Kaynaklar – D.K., R.M.G.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – D.K.; Analiz ve/veya Yorum – R.M.G., D.K.; Literatür Taraması – D.K., R.M.G.; Yazıyı Yazan – R.M.G., D.K.; Eleştirel İnceleme – R.M.G., D.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Author Contributions: Concept – R.M.G., D.K.; Design – D.K.; Supervision – R.M.G., D.K.; Resources – D.K., R.M.G.; Data Collection and/or Processing – D.K.; Analysis and/or Interpretation – R.M.G., D.K.; Literature Search – D.K., R.M.G.; Writing Manuscript – R.M.G., D.K.; Critical Review – R.M.G., D.K.; Other – R.M.G., D.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acar, E. (2012). *Atatürk Döneminde Genel Milletvekili Seçimleri: Çanakkale Örneği (1923-1938)*. (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Afyoncu, F. (2009). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920- 31 Aralık 1922)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Akal, E. (2006). *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*. TÜSTAV.
- Akın, R. (2001). *TBMM Devleti (1920-1923)*. İletişim Yayınları.
- Anıtkabir. (2011). *İç İsyanlar ve Doğu Cephesindeki Gelişmeler*. anitkabir.org/ataturk-2/ic-isyenlar-ve-dogu-cephesindeki-gelismeler.html (Erişim Tarihi: 14.02.2021)
- Atatürk, M. K. (1995). *Nutuk*. (haz. B. Yazıcı). Sürekli Yayınlar.
- Atay, F. R. (1999). *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*. Yeni Gün Basın ve Yayıncılık.
- Aybars, E. (1975). *İstiklal Mahkemeleri*. Bilgi Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *Tek Adam II*. Remzi Kitabevi.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. SYS. 2637-79.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. SYS. 2608/7, 12-13.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH. EUM. AYŞ, nr. 35/42.
- Baykal, B. S. (1969). *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Baykara, T. (1985). *Millî Mücadele*. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1973). *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*. Ayraç Yayınevi.
- Ceride-i Resmîye*, 21 Şubat 1921, No: 3, s. 2.
- Çekiç, O. (2001). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Türk Kurtuluş Savaşı Belgesel: 1917-1920*. Or Yayınları.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*. I. TBMM Vakfı Yayınları.
- Demirel, A. (2003). *Birinci Mecliste Muhalefet*. İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2010). *İlk Meclisin Vekilleri, Milli Mücadele Döneminde Seçimler*. İletişim Yayınları.
- Düstur*, (1884). 1. Tertip, 4. Cilt. Matbaa-i Amire.
- Goloğlu, M. (2006). *Milli Mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Güneş, İ. (2008). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920.
- İba, Ş. (2015). "85.Yaşında TBMM ve Nisab-ı Müzakere Kanunu". *Meclis Haber Dergisi*, CXIV, 42-43.
- İkdam*, 17 Mart 1920.
- İnal, İ. E. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar IV*. Dergâh Yayınları.
- Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabekir, K. (2008). *İstiklal Harbimiz II*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, E. (1997). "Misâh-ı Millî'nin Sınırları", *Turcology Research*, VIII, 175-186.
- Kılı, S. (2006). *Türk Devrim Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocatürk, U. (1983). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korkud, R. (1963). *Millî Mücadele Takvimi*. Ege Matbaası.
- Küçük, C. (2005). Milli Mücadele. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 76-83.
- Okan, A. (2007). *Misâh-ı Millî*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi.
- Olçay, O. (1981). *Sevr Antlaşmasına Doğru*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Olgun, K. (2011). Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 1-35.
- Öz, B. (2000). *Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İyüzü I*. Çağdaş Matbaacılık.
- Özgül, B. (2002). *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özkan, H. (1994). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri: 4 Mart 1919 - 16 Ekim 1920*. Genelkurmay Basımevi.
- Selek, S. (1987). *Anadolu İhtilali I*. Kastaş Yayınları.
- Sevîg, V. R. (1951). "33 Nisan 1919'dan 24 Nisan 1924'e Kadar Anayasa Hareketleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(8), 1-72. [Crossref]
- Sevim, A.; Öztoprak, İ., & Tural M. A. (2006). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şavkılı, C. (2011). *Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Şimşir, B. (1985). *Malta Sürgünleri*. Bilgi Yayınevi.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*. Milli Eğitim Basımevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi, I/1*. (1959). TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi, I/3*. (1981). TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi, I/5*. (1981). TBMM Matbaası.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Yurt Yayınları.
- Turgut, H. (2007). *Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştittiklerim*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TİK). (2008). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*.
- Türkiye Kültür Portalı, Kurtuluş Savaşı Müzesi (Birinci TBMM Binası). kulturportali.gov.tr/portal/kurtulussavasimuzesi/ (Erişim Tarihi: 05.04.2021)
- Vakit*, 17 Mart 1920.
- Velidedeoğlu, H. V. (1999). *İlk Meclis*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.